

УДК 355/359+35.073.532+339

Кутовий О.П., к.т.н., с.н.с.¹;Чумаченко Св.М.²;Фатальчук А.В.¹¹ - Центр воєнно-стратегічних досліджень Національного університету оборони України імені Івана Черняхівського² - Науково-методичний центр кадрової політики Міністерства оборони України

Офсетна діяльність як спосіб отримання необхідних технологій для вітчизняної військової промисловості та продукції військового призначення для потреб Збройних Сил України

Офсетная деятельность как способ получения необходимых технологий для отечественной военной промышленности и продукции военного назначения для нужд Вооруженных Сил Украины

Offset activities as a way to obtain the necessary technology for the domestic military industry and military products for the needs of the Ukrainian Armed Forces

Резюме. Розглянуто питання доцільності впровадження офсетних технологій в оборонну промисловість з метою придбання, розвитку сучасних технологій та переходу до масового оснащення Збройних Сил України новітніми системами озброєння.

Ключові слова: офсет, офсетна діяльність, технологія, продукція військового призначення, збройні сили, оборонна промисловість, озброєння, військова техніка.

Резюме. Рассмотрен вопрос целесообразности внедрения офсетных технологий в оборонную промышленность с целью приобретения, развития современных технологий и перехода к массовой оснащённости Вооруженных Сил Украины новейшими системами вооружения.

Ключевые слова: офсет, офсетная деятельность, технология, продукция военного назначения, вооруженные силы, оборонная промышленность, вооружение, военная техника.

Resume. Examined the issue of expedience of introduction of offset technologies in defensive industry with the purpose of acquisition, development of modern technologies and transition, to the mass rigging of Armed Forces of Ukraine by the newest systems of armament.

Keywords: offset, offset activity, technology, products of military-oriented, armed forces, defensive industry, armament, military technique.

Постановка проблеми. Якщо провести ретроспективний огляд складу систем озброєння видів Збройних Сил України, то з'ясується, що вони до цього часу залишаються радянського походження з більш ніж двадцятилітнім стажем експлуатації. Вони частково модернізуються, що дозволяє на певний час продовжити терміни експлуатації, але не вирішують головного питання – докорінного переоснащення Збройних Сил України на нові, в першу чергу, якісні, надійні перспективні зразки озброєння, які нададуть можливість дійсно мати невелику, але потужну армію, яка буде спроможна з успіхом дотримуватись Воєнної доктрини України.

Такий стан основних озброєнь є прямим свідченням неспроможності національного оборонно-промислового комплексу (ОПК) задовольнити потреби Збройних Сил України за всією номенклатурою озброєнь.

До 2011 року, не зважаючи на принципи, кричущу необхідність, структурні реформи в ОПК України майже не здійснювались. Перша Державна програма реформування та розвитку ОПК на період до 2010 року була провалена. Навіть втручання Президента України з цього приводу не змогло вплинути на хід справ [1,2,3]. Замість коригування та прискорення виконання згаданої

програми чомусь була прийнята нова Державна цільова програма реформування та розвитку ОПК на період до 2013 року без будь-яких на те вагомих підстав. Її заходи були переважно не конкретизовані і не охоплювали всі підприємства ОПК, які були розпорочені між Міністерством оборони, Міністерством промислової політики та Національним космічним агентством. Вони носили декларативний характер і не були забезпечені необхідними бюджетними асигнуваннями. З ліквідацією Міністерства промислової політики у 2010 році ця програма теж була фактично провалена [1].

Покажемо їй те, що заходи з реформування ОПК досі не віднесені до пріоритетів державної економічної політики і залишаються без необхідного деталізованого фінансового забезпечення. Досі не визначений перелік зразків зброї, яку планується закуповувати за кордоном. Запровадження у практику військово-технічного співробітництва відомих офсетних схем [4] для підтримки вітчизняного ОПК не здійснюється. Це питання носить принциповий характер оскільки національні можливості щодо виробництва всього потрібного спектра озброєнь вкрай обмежені і не перевищують 10%. У той же час, значна кількість держав світу ефективно використовують ці схеми.

Таким чином, проблема забезпечення ефективності військово-технічного співробітництва на умовах офсету для України продовжує залишатися актуальною.

Мета статті. Дослідити проблемні питання військово-технічного співробітництва на умовах офсету. Запропонувати шляхи впровадження офсетних схем придбання озброєння.

Ступінь розробленості проблеми. Проблема у концентрованому вигляді знайшла своє відображення у монографії [4]. Однак в ній тільки частково розглянуті питання законодавчого врегулювання питання військово-технічного співробітництва на умовах офсету та напрями вдосконалення воєнно-технічної політики.

Викладення основного матеріалу. Протягом більш ніж двадцяти років український політичний істеблішмент продовжує стверджувати, що Україні після розпаду СРСР залишився великий воєнно-економічний потенціал у вигляді декількох сотень підприємств. На жаль, реструктурувати та зробити їх у своїй масі рентабельними досі не вдалось [2].

Некерована переорієнтація підприємств ОПК на закордонні ринки озброєння вкрай слабо узгоджена з завданнями переозброєння власної армії. Планомірна, масова закупівля основних

зразків озброєння та військової техніки іноземного виробництва, спільне або ліцензійне їх виробництво, придбання Україною базових та спеціальних технологій майже не здійснюється.

У той же час, через відсутність внутрішнього ринку ця сфера діяльності залишається чи не єдиним джерелом підтримки науково-технологічного розвитку ОПК. Попри це вона не стимулюється державою. До цього часу уряди України виявилися неспроможними підготувати та провести через Верховну Раду України Закон про військово-технічне співробітництво, а оборонна промисловість України в основному задіяна на удосконалення та модернізацію розробок озброєння та військової техніки (ОВТ) радянського виробництва.

Військово-технічне співробітництво для України в умовах критичного стану наявного ОВТ у Збройних Силах України та неспроможність вітчизняного ОПК задовольнити їхні потреби стає найважливішим напрямом зовнішньої політики.

У той же час оборонна промисловість провідних країн світу продовжує розвиватись. Практично всі передові країни світу продовжують оснащуватись новітніми зразками озброєння для ведення війн 4 та 5 поколінь. Розробляються системи озброєння, які значно кращі за ті, якими ми володіємо. Багато сучасних технологій наш ОПК не в змозі самостійно освоїти, починаючи з елементної бази мікроелектроніки, мікропроцесорної техніки, нанотехнологій, без чого неможливе створення сучасних зразків озброєння, закінчуючи комп'ютерами, приборами нічного бачення, безпілотними розвідувальними та бойовими зразками озброєння повітряного, наземного та морського базування. Слабо розвинені галузі виробництва аналогових та цифрових мікросхем. Розвиток цих технологій в Україні дозволив би значно підняти рентабельність підприємств, оскільки ці технології застосовуються як у цивільній, так і у військовій техніці. До того ж наявність цих технологій дозволяє створювати зразки ОВТ, які спроможні функціонувати в умовах радіоелектронної протидії.

Тому вітчизняний ОПК потребує придбання сучасних технологій виробництва ОВТ і продукції військового призначення (ПВП).

Важливим критерієм оцінки можливостей українського ОПК є політика військово-технічного співробітництва (ВТС) України з іншими державами. Нині вона спрямована на забезпечення експорту надлишків озброєння та

військової техніки, а також продукції і послуг українського ОПК. В Україні виробляють системи та окремі зразки ОВТ, надають послуги з ремонту та обслуговування ОВТ, що мають попит на світових ринках озброєнь.

Необхідність технічного переоснащення Збройних Сил України зумовлює потребу в імпорті сучасних систем ОВТ. Їх вартість значна, що сьогодні занадто обтяжливо для Державного бюджету. З огляду на це, Україні при імпорті ОВТ необхідно впровадити практику військово-технічного співробітництва з іноземними державами, яка суттєво зменшувала б навантаження на бюджет та національну економіку загалом. При закупівлі озброєння та військової техніки вигіднішим є використання офсетних схем. [6]

Оскільки домінуючою тенденцією на світовому ринку озброєння є розвиток офсетної діяльності, то і вітчизняна система військово-технічного співробітництва повинна її враховувати в своєму розвитку.

Практика зустрічних вимог, або так званий **офсет** (від англ. *offset* – відшкодування, зустрічна вимога) – це компенсація експортером частини витрат імпортеру ОВТ та ПВП на їх закупівлю, яка здійснюється згідно законодавчим та нормативним актам країни-імпортера, що регламентують офсетну діяльність. Доречно зауважити, що ідеї офсету не заохочуються на міжнародному рівні правилами ВТО і ЄС, однак для ОВТ та ПВП вони не забороняються. Основне призначення офсетів – протекція національних інтересів (розвиток оборонної промисловості та економіки, залучення нових технологій, розвиток наукового потенціалу тощо), у випадку відкриття внутрішнього ринку оборонної продукції для міжнародних тендерів.

У статті під офсетом розуміється контракт (угода, договір), що є супутнім елементом до основного договору на постачання ОВТ і ПВП і передбачає виконання експортером вимог із надання замовникові ОВТ і ПВП додаткових економічних вигод у якості умови придбання останніми тих або інших товарів і послуг, сприяння створенню або розширенню виробничих потужностей, технологічного та наукового потенціалу держави як країни-імпортера.

Сьогодні офсетом при реалізації угод у сфері військово-технічного співробітництва (ВТС) користуються більше 130 країн. Офсет може здійснюватися різними шляхами [5]:

країни-імпортери можуть бути задіяні у розробці та виробництві продукції, (тобто спільне виробництво, ліцензійне виробництво або субпідрядне виробництво);

прямі іноземні інвестиції в економіку, у тому числі в ОПК;

трансфер технологій;

зустрічні продажі;

інші методи компенсацій, котрі можуть мати місце як у військовому секторі, так й у цивільних галузях економіки.

Для України в умовах бюджетних обмежень і існування ряду проблем з розвитку та реструктуризації національного ОПК актуальним є, з одного боку, вивчення та застосування досвіду офсетних методів у сфері військово-технічного співробітництва країнами НАТО для розвитку власного ОПК, з іншого боку, Україна є потужним експортером ОВТ. Тому важливим для експорту ОВТ при ВТС України з іншими країнами є застосування офсетних моделей як більш глибокої економічної співпраці у конкурентній боротьбі на світових ринках ОВТ.

Офсетна діяльність у галузі придбання продукції військового призначення безперервно удосконалюється, з'являються нові її форми прояву [4], а саме:

зростання важливості офсетних програм при проведенні тендерів на постачання озброєнь;

посилення імпортерами ОВТ та ПВП умов застосування офсету;

зростання витрат експортерів ОВТ та ПВП на виконання офсетних зобов'язань;

підвищення ролі експортерів, пов'язаних зі створенням на території держав-імпортерів центрів сервісного обслуговування і складальних виробництв техніки, яка поставляється, а також передачею високих технологій подвійного призначення;

здійснення попередньої офсетної діяльності, що дозволяє забезпечити виконання компенсаційних операцій ще до підписання контрактів на постачання продукції військового призначення;

посилювання штрафних санкцій за невиконання офсетних програм, підвищення вимог до забезпечення гарантій їх безумовної реалізації;

зниження коефіцієнтів-мультиплікаторів при визначенні вартості офсетних програм.

У кожній країні офсетна діяльність здійснюється на основі відповідних законодавчих і нормативних актів. Зазвичай в них визначаються основні вимоги до експортерів та імпортерів ОВТ та ПВП, а також інші важливі показники офсету, що практикуються, які потрібно постійно враховувати в практичній діяльності державного посередника.

Метою запровадження в Україні офсетних процедур і визначення порядку

укладання офсетних договорів має стати задоволення потреб України як у військовій, так і в цивільних сферах на найвигідніших для держави умовах.

Офсетні угоди залежать від цілей урядів країн-імпортерів. Це може бути простий експорт сільськогосподарської продукції або низько-технологічних цивільних товарів, а може бути реалізація амбіційних прагнень розвинути національну оборонну промисловість і утримувати свою нішу на збройовому ринку [5]. Деякі країни (з так званою “економікою, що розвивається”) прагнуть ліквідувати певні збройові прогалини і завдання офсету спрямовують на рішення цих цілей (приклад: Сінгапур, Тайвань). Інші країни мають регіональні силові амбіції (наприклад, Бразилія,

Індія, Індонезія, Туреччина), що вимагають розвинути власні можливості з виробництва всього спектра збройових систем усередині країни, тому їх офсетна стратегія націлена на трансфер технологій. Крім того, окремі країни (наприклад, Південна Корея) шукають шляхи по виробництву широкого спектру зразків зброї не через регіональні силові амбіції, а внаслідок прагнення й зростаючих можливостей по участі у всіх індустріальних ринках. Окремі країни розглядають офсет як можливість відродити зруйновану або деградуєчу національну воєнну промисловість (наприклад, Польща). Є країни (наприклад, Південна Африка), які розглядають офсет просто як шлях отримати зброю і при цьому зберегти фінанси [5].

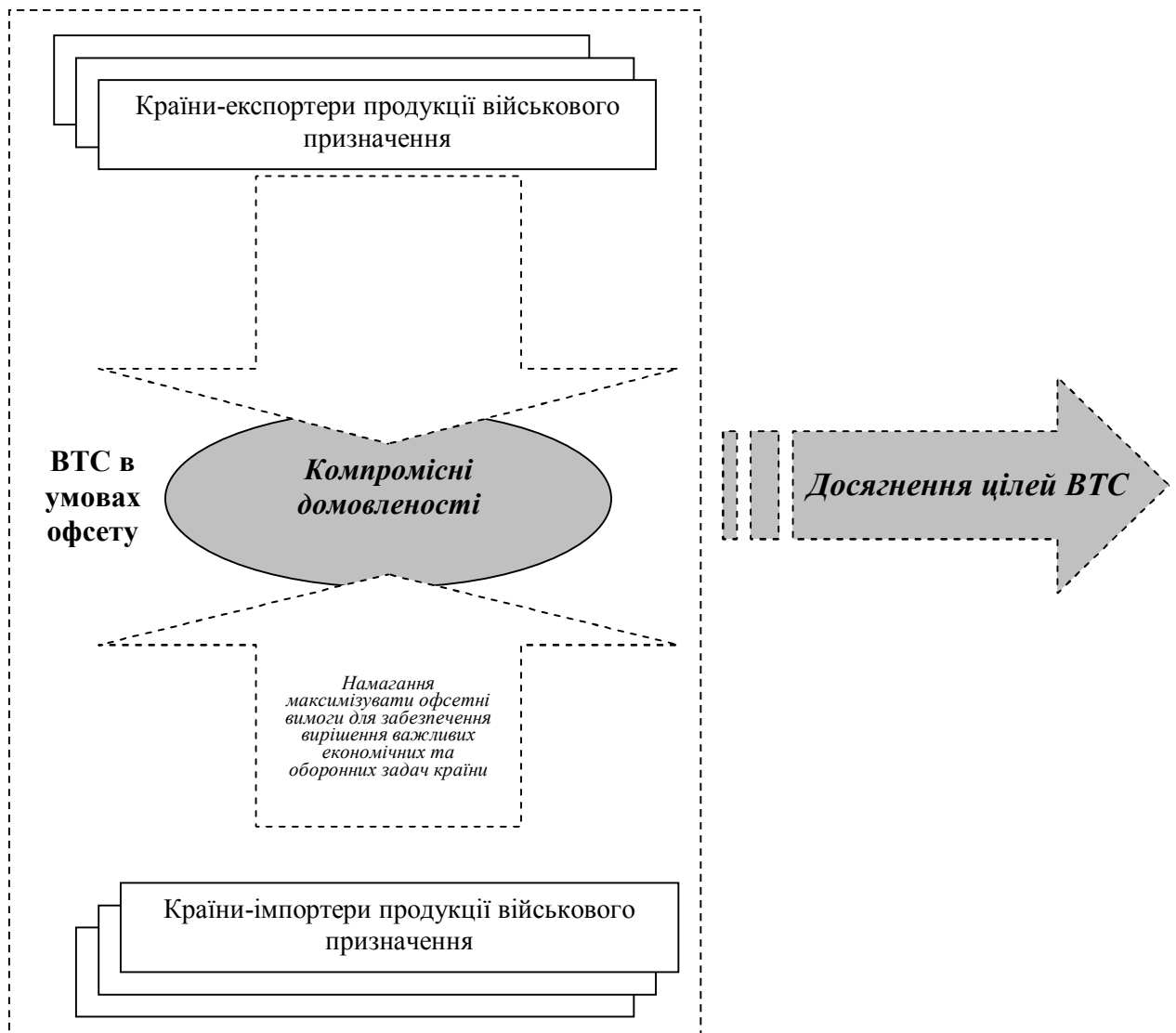

Рис. 1. Схема військово-технічного співробітництва на умовах офсету

Аналіз офсетної практики показує, що однозначно судити про те, хто із суб'єктів військово-технічного співробітництва: імпортер

або експортер, більше отримує або витрачає - не можна.

Для імпортерів використання офсету є способом компенсувати витрати на придбання

ОВТ та ПВП і одержати певні економічні стимули для подальшого розвитку. Таким чином, він може програти в ціні на конкретну ОВТ та ПВП, але виграти в цілому за рахунок поліпшення макроекономічних показників. Основу мотивації країн-імпортерів ОВТ та ПВП для розвитку офсетних програм становлять - рівень бюджетної платіжної спроможності, спрямованість заходів щодо національної військової безпеки, військово-технічні можливості кінцевих користувачів успішно експлуатувати озброєння і військову техніку, яка закуповується та ін.

Для експортера офсетні угоди є умовою здійснення поставок ПВП і мають однозначно витратний характер, оскільки покупець одержує можливість прив'язати до закупки ПВП рішення про задоволення на вигідних для себе умовах широкого ряду інших потреб як у військовій, так й (або) у цивільній сфері (Рис. 1).

Розрізняють наступні варіанти основних офсетних угод (Рис. 2):

спільне виробництво;
ліцензійне виробництво;
субпідрядне виробництво;
трансфер технологій;
створення системи послуг для ОВТ тощо.

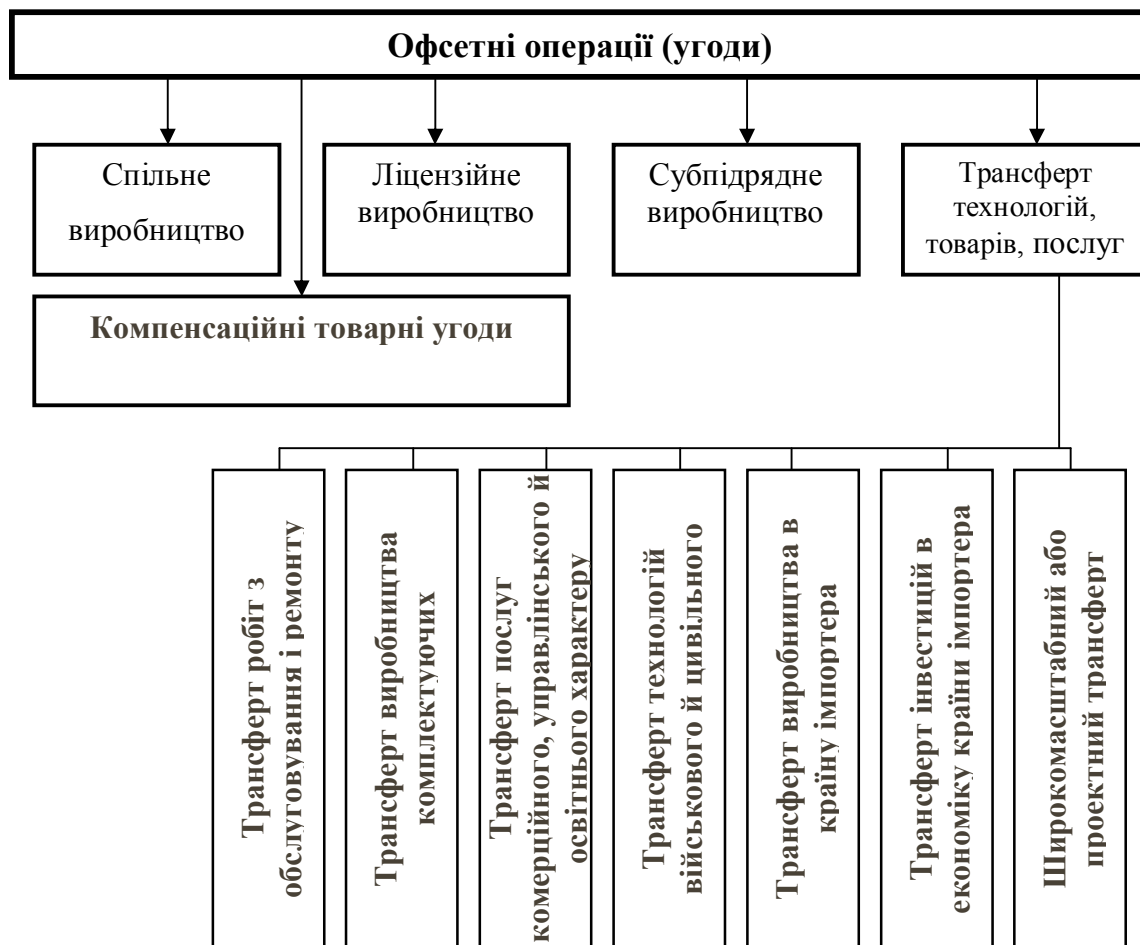

Рис. 2. Основні види офсетних операцій (угод).

Спільне виробництво дозволяє країні-імпортерів придбати у країні-експортера інформацію з технології виготовлення продукції, яка його цікавить (як правило, це зразки озброєння, що є предметом головного контракту купівлі-продажу).

Ліцензійне виробництво продукції передбачає передачу технологій за прямими комерційними угодами між виробником країни-експортера і урядом або виробником країн-імпортерів. Головна різниця між спільним і ліцензійним виробництвом полягає в розподілі

авторських прав на продукцію і обмежень по використанню виготовленої продукції. Прикладами таких угод можуть бути виробництво літаків F-16 у Туреччині на основі ліцензій з США, підводних човнів на основі ліцензії з Німеччиною.

При субпідрядному виробництві країна-імпортер отримує лише інформацію з технології виготовлення складової кінцевої продукції (прилад, агрегат, вузол, деталь тощо).

Трансфер технологій пов'язаний з домовленостями на проведення науково-

дослідних робіт та надання технічного сприяння з впровадження сучасних технологій (які не мають прямого відношення до зразків озброєння та військової техніки, які закуповуються) на підприємствах країни-імпортера.

Офсетні вимоги залежно від того, чи є товари та послуги, що надаються частиною продукції військового призначення, класифікують на прямі й непрямі [6].

Прямий офсет - компенсаційні угоди, які виконуються експортером в оборонних галузях промисловості імпортера в рамках реалізації офсетних проектів, безпосередньо пов'язаних із продукцією військового призначення, що поставляється. Як правило, він знаходить віддзеркалення в:

організації спільних підприємств по виготовленню окремих вузлів, деталей і запасних частин до ПВП, що поставляється;

організації складальних виробництв ПВП, що поставляється, або її окремих компонентів;

передачі технологій, розробок і «ноу-хау» щодо виробництва ПВП, що поставляється, а також комплектуючих вузлів і деталей організацією цього виробництва в країні імпортера;

закупівлі постачальником оборонної продукції послуг місцевого виробництва, передачею субпідрядних робіт на її виготовлення місцевим оборонним підприємствам;

відряджанням фахівців постачальника для надання технічного сприяння (проведення консультацій з експлуатації, ремонту й технічного обслуговування ПВП, що поставляє).

Непрямий офсет - компенсаційні угоди, які виконуються експортером в оборонних галузях промисловості і/або інших сферах економіки імпортера шляхом реалізації офсетних проектів, безпосередньо не пов'язаних із ПВП, що поставляється. У рамках цього типу офсету, як правило, здійснюються:

створення взаємовигідних спільних виробництв у різних секторах економіки країни-імпортера на базі переданих технологій і «ноу-хау»;

прямі інвестиції в цивільні галузі економіки країни-імпортера;

передача сучасних технологій і «ноу-хау» у різні цивільні галузі країни-імпортера;

розвиток системи освіти і навчання громадян країни-імпортера.

Розвинуті країни-імпортери ПВП орієнтуються на прямий офсет, а ті, що розвиваються - на непрямі проекти в цивільних галузях промисловості. Це пояснюється наявністю або відсутністю потреби в розвитку власної оборонної промисловості.

Крім того, існує 3-й вид офсету – зустрічні закупівлі [8]. Наприклад, у 1995-1998 роках вартість тайландських зустрічних закупівель становила 360 млн. дол. США.

Суб'єктами офсетної діяльності, як правило, є:

уряд країни-імпортера (визначає офсетний пакет);

уряд країни-експортера (комплексна оцінка вигод і збитків, який несуть офсетні запити);

фірми-спецекекспортери;

субпідрядники фірм-спецекекспортерів (якщо замовникові передається виробництво ПВП та окремих його компонентів);

цивільні фірми країни-експортера (якщо офсет поширюється на номенклатуру товарів, яка виготовляється або планується виготовлятися ними);

наукові організації та підприємства країни-імпортера, які задіяні в офсетних програмах.

Останнім часом в офсеті спостерігається перехід від зобов'язання, що накладає покупець в односторонньому порядку, до пропозиції, що походить від експортера, який пропонує офсетні проекти для того, щоб зробити свою пропозицію по ПВП більш привабливою. Офсет змушує постачальників зосереджувати значні зусилля на відпрацювання «пакету зиску для імпортера», який часом не має нічого спільного з продукцією, що поставляється. Такі економічні механізми, як зустрічна торгівля, забезпечення національної складової, тарифи, квоти та дотації, прямі інвестиції закордон - стають супровідною частиною продажу ПВП.

Зустрічна торгівля включає кілька видів торгівельних операцій, при яких експортер зобов'язується придбати товари, послуги або інші торговельні засоби в якості часткової або повної оплати за експортовану продукцію. Серед видів зустрічної торгівлі найбільш розповсюджені бартерні операції, зустрічні закупівлі, тристороння торгівля, фактичні або двосторонні клірингові рахунки.

Забезпечення національної складової передбачає, що частина процесу (технології) виробництва імпортованої продукції експортер передає імпортеріві.

Що потрібно зробити, щоб офсетні схеми ефективно запрацювали в Україні? На думку авторів, необхідне впровадження наступних базових документів:

1. Система поглядів та принципів нової воєнно-технічної політики повинна бути викладена у новому документі - **“Основи воєнно-технічної політики України на довгостроковий період та подальшу**

перспективу". Він повинен системно ув'язати основні напрями розвитку озброєння та військової техніки Воєнної організації держави, стратегічні напрями розвитку оборонно-промислового комплексу, воєнно-технічного співробітництва та науково-технічної політики. Таким документом необхідно запровадити систему пріоритетів та визначити основні етапи її реалізації. У цьому документі офсетні схеми повинні враховувати наступну послідовність дій:

придбати необхідну кількість готового озброєння, військової техніки та засобів сервісного обслуговування;

придбати технологічне обладнання для проведення агрегатно-блочної зборки озброєння та техніки, що дозволить створити певну кількість робочих місць (агрегати та вузли будуть надходити від експортера, з яким проводиться офсетна схема);

створити конструкторське бюро та певну кооперацію підприємств (при необхідності придбання додаткових технологій) для розроблення, освоєння та виробництва агрегатів та вузлів, аналогічно до тих, що надходять від експортера;

поступовий перехід на виробництво вітчизняних агрегатів, вузлів та самостійне виробництво озброєння та техніки.

Ми, нарешті, повинні зрозуміти, що власними силами Україна не зможе виробляти всю номенклатуру потрібного ОВТ. Тому одним із пріоритетів воєнно-технічного співробітництва має стати придбання певного іноземного ОВТ, спільне або ліцензійне їх виробництво, з використанням механізмів лізингу та офсетних схем.

2. Державна програма розвитку озброєння та військової техніки на період до 2015 року повинна бути трансформована в новий стратегічний довгостроковий документ – **“Основні напрями розвитку озброєння та військової техніки на період до 2025 року та подальшу перспективу”**.

У ньому повинні бути сконцентровані стратегічні напрями та завдання з розвитку системи озброєння, ОПК та військово-технічного співробітництва з урахуванням нових умов, появи нових способів і форм ведення бойових дій, зміни пріоритетів в розвитку озброєнь, стану та можливостей ОПК тощо.

3. Для закріплення вищезгаданих пропозицій необхідно внести низку відповідних змін та доповнень до чинної законодавчої та нормативно-правової бази у сфері формування та реалізації воєнно-технічної політики. Це стосується Воєнної доктрин, Стратегії національної безпеки, законів України “Про основи національної безпеки України”, “Про

оборонне планування”, “Про державне оборонне замовлення”, “Про оборону України”.

Висновки. Таким чином, впровадження офсетних технологій у оборонну промисловість дозволить реалізувати воєнно-економічну, військово-промислову та військово-технічну політику, напрями розвитку яких визначені у Воєнній доктрині України.

Основною проблемою проведення ефективної воєнно-економічної, військово-промислової та військово-технічної політики в напрямку удосконалення військово-технічного співробітництва з використанням офсетних схем з метою розвитку національної оборонної промисловості та всебічного оснащення Збройних Сил України сучасними зразками озброєння та військової техніки залишається нерозвинута законодавча база та відсутність базових документів з основ проведення воєнно-технічної політики.

Подальші дослідження доцільно спрямувати на вирішення питань застосування офсетних схем придбання озброєння та військової техніки закордонного виробництва для потреб Збройних Сил України та забезпечення узгодженості Державної програми будівництва і розвитку Збройних Сил, Державної програми розвитку озброєння, військової техніки, Державної програми реформування та розвитку оборонно-промислового комплексу для гарантованого забезпечення обороноздатності держави.

СПИСОК ЛІТЕРАТУРИ

1. Державна програма розвитку та реформування оборонно-промислового комплексу України на період до 2010 року. (Постанова КМУ від 31.03.2004 року № 423).
2. Стратегія національної безпеки (Указ Президента від 12.02.2007 р. № 105).
3. Романов Ю.М. Актуальні питання оборонної політики України в контексті нового бачення способів ведення війн і міжнародного тероризму // Науково-технічний збірник, вип. 19. / Ю.М. Романов та інші / [За заг. ред. В.П.Горбуліна, акад. НАН України]. - К.: ДП “НВЦ Євроатлантикін-форм”, 2005. - 192 с.
4. Офсетна політика держав в умовах глобалізації. Оцінки та прогнози. Монографія / В.М. Бегма, С.П. Мокляк, О.О. Свергунов, Ю.В. Толочний [за заг. ред. В.М. Бегми]. - К.: НІСД, 2011. - 352 с.
5. J.Brauer and J.P.Dunne, “Arms Trade Offsets and Development” (<http://www.bristolcaat.org.uk>).
6. Малишенко Ю.В. Оборонні закупівлі із застосуванням офсетних угод: досвід Республіки Польщі та можливості для України // Воєнна політика і проблеми ОПК. – 2009. - №4. - С. 128-135.